

חינוך מבוגרים בעולם

חינוך מבוגרים בעולם

לקט מדוחות, ממאמרים ומפורומים מיוחדים

קידום למידת מבוגרים באירופה

מבוסס על המבוא ל'יתוכנית פעולה בתחום חינוך מבוגרים: הישגים ותוצאות

2010-2008'

EUROPEAN COMMISSION STAFF WORKING PAPER: Action Plan on Adult Learning: Achievements and Results 2008-2010

למידה לאורך החיים עוזרת ליחיד להכין את עצמו למעברים ושינויים רבים בחייו – מבית הספר לחיי עבודה, מחיי עבודה לפרישה, מעבר לארץ חדשה או לסביבה חדשה, שינויים חברתיים, תמורות טכנולוגיות וכו'. הלמידה לאורך החיים היא בסיס שיש בו להבטיח מעברים מוצלחים בין עבודות ותעסוקות שונות וכן למנוע אבטלה ממושכת המביאה לבזבוז הון אנושי. קיימת באירופה מודעות גמורה לכך שמערכת יעילה של למידת מבוגרים היא חיונית לכלכלה ולחברה שלנו בעשור הבא. בעשר השנים האחרונות מילאה הוועדה האירופית תפקיד מפתח בעידוד המדינות החברות באיחוד האירופי להציב את הלמידה לאורך החיים כעקרון יסוד בחינוך ובהכשרה. ניכרה התקדמות במתן חינוך והכשרה מקצועית באיכות גבוהה לבני הנוער שלנו - חינוך והכשרה שהם המפתח להצלחת כלכלתה של אירופה ולכידותה החברתית. ועם זאת, אם נותנים את הדעת לדפוסיה הדמוגרפיים של אירופה בעת הזאת, יש להשלים את החינוך הניתן לילדים ולנוער על ידי הרחבת הזדמנויות הלמידה גם במהלך חייו של המבוגר. הזדמנויות אלה יספקו למבוגרים אפשרויות לחדש את מיומנויותיהם וכישוריהם לחיים ולעבודה, ככל שיידרשו לכך.

אירופה 2020 – אסטרטגיה לצמיחה מהירה, מתמשכת וכוללת – מכירה בתפקיד המרכזי של הלמידה לאורך החיים ופיתוח המיומנויות כתגובה על המשבר הכלכלי וכיסוד חיוני באסטרטגיה החברתית והכלכלית של האיחוד האירופי. ללמידת המבוגרים בצורותיה הרבות נועד תפקיד ראשון במעלה בהתמודדות עם אתגרי הכלכליים והחברתיים של האיחוד האירופי, וזאת בעיקר באמצעות

- תרומה לצמיחה נמרצת, מתמשכת וכוללת, שתאפשר לעובדים לעבור מעבודות במגזרים הסובלים מצמיחה נמוכה למגזרים בעלי צמיחה גבוהה. זאת, על ידי פיתוח הידע שלהם, מיומנויותיהם וכושרם;
- פיתוח מיומנויות שיידרשו בעתיד על ידי השקעה בהון אנושי – במיוחד באמצעות הקניית מיומנויות חדשות לכ-76 מיליון איש בגיל העבודה (בני 25-64) החיים בארצות האיחוד

האירופי; כאלה שסיימו לכל היותר חטיבת ביניים. 21.5 מיליון אירופים, בכל רמות המיומנות והגילים, היו מובטלים ב-2009. במיוחד המובטלים לתקופה ארוכה שביניהם (33.2%), זקוקים להכשרה חדשה ולמיומנויות חדשות כדי שיוכלו למצוא עבודה חדשה ולסייע לאירופה לצאת מן המיתון;

- יצירת חלופות ליותר מ-14% של בני 18-24 הנוטשים את הלימודים בטרם עת, עם כישורים של חטיבת ביניים. יש לספק להם הזדמנות שנייה לרכוש כישורים ונתונים להצלחה בחיים, ולתרום להורדת האחוז של מעוטי ההשכלה מסוג זה ל-10% - כפי שנקבע ביעדי האסטרטגיה הראשיים של אירופה ל-2020;
- קידום זקנה פעילה ולמידה לאורך החיים: רק 9.3% מגילאי 25-64 ורק 4.8% מגילאי 50-64 משתתפים בלמידה, בעוד שהיעד שהציבה 'אסטרטגיית החינוך וההכשרה המקצועית' הוא להגיע ל-15% ב-2020. לצד זאת יש לציין שהחל מ-2013/2014 האוכלוסייה העובדת באירופה תתחיל להצטמצם, מה שיגדיל עוד יותר את הצורך החיוני בשדרוג ובעדכון מתמידים של כשירויות ומיומנויות המבוגרים, כמתבקש מחיי העבודה המתמשכים המזומנים להם;
- מתן אפשרות לאזרחים המבוגרים יותר להישאר מעורבים באופן פעיל בחברת הידע המשתנה במהירות. מספר האנשים שגילם מעל 60 יגדל ל-25% מן האוכלוסייה ב-2013 ול-30% ב-2027. על אזרחים ותיקים להמשיך ללמוד כדי להתמודד עם השינויים החברתיים, למנוע את היווצרות הפער הגדל והולך בין הדורות ולהישאר אזרחים פעילים. שיפור אוריינות המחשב שלהם יהיה הכרח לשם הכנתם לשימוש בטכנולוגיות החזויות בעתיד כך שיוכלו להיות פעילים באופן עצמאי;
- שילוב מהגרים באמצעות הוראת השפות של הארצות המארחות וטיפול ידע וכשירות חברתיות ותרבותיות, כדי להביא לשילובם המהיר בחיים המקומיים ובעבודה;
- קידום השיתוף הפעיל בחיים הדמוקרטיים וטיפול סובלות בקהילותינו הנעשות יותר ויותר רב-תרבותיות.
- למידת המבוגרים עשויה לתרום למימוש היעדים המרכזיים של אירופה לשנת 2020; על ידי הצעת דרכים חלופיות והזדמנות שנייה לחינוך מפצה, כדי לעזור בהפחתת הנשירה מבית הספר וכדי לרכך את השפעותיה השליליות;
- שיפור הנגישות להשכלה גבוהה ללומדים שעד עתה לא הגיעו אליה וכן למבוגרים צעירים וכך להגדיל את מעגל הלומדים בעלי השכלה אקדמית;
- עזרה בהוצאת אזרחים רבים ממעגל העוני על ידי מתן ידע וטיפול מיומנויות, כדי להגביר את יכולת העסיקות שלהם ולסייע להם בניהול נכון יותר של משק הבית וענייניהם הכספיים.

מבט נרחב מהמקובל על היתרונות שלמידת מבוגרים

Manninen, Jyri. (2010) Wider Benefits of Learning within Liberal Adult Education System in Finland. University of Eastern Finland.

הצגת הבעיה

זה שנים הממשלות בעולם מדגישות את היתרונות הכלכליים הטמונים בלמידה, ועקב זאת הן תומכות בסוגי למידה המסייעים בפיתוח מיומנויות, כשירות מקצועית ויכולות עסיקות (employability). כיום, יש עניין גובר בשיפור איכות החיים, ועקב זאת הרווחה והקדמה החברתית נמצאות במקום גבוה בסדר העדיפויות של הממשלות. מה שקרוי 'רווחה' או 'טובות' (well-being) תלוי במספר גורמים, כגון בריאות, קשרים חברתיים ויכולת לתרום לקהילה. משום כך ראוי להתבונן בחינוך מעבר ל'משקפיים' הכלכליות הרגילות ולקחת בחשבון גם היבטים לא-כלכליים ישירים הקשורים ברווחה ובקדמה חברתית, כגון בריאות, מחויבות אזרחית ואושר. יש הסכמה כללית שלחינוך יש תפקיד משמעותי בקידום הרווחה האישית, החברתית והכלכלית. במילים אחרות: החינוך חשוב משום שהוא 'יצרני מבחינה חברתית' ולא רק 'יצרני מבחינה כלכלית'.

המוסדות האירופיים והבינלאומיים לחינוך מבוגרים הכירו בתפיסה זו. עם זאת, היעדר ראיות מדעיות בנוגע ליתרונות שלמידת מבוגרים, שאינם קשורים ישירות לשוק העבודה, היווה מכשול לקבלת תמיכה מתמשכת ואמינה למגזר חינוך ולמידה זה. כאשר נעשו מחקרים רציניים על היתרונות הטמונים בחינוך יסודי, תיכוני ואקדמי, ניתנה תשומת לב מעטה ליתרונות שיש ללמידה בחיי המבוגר. עיקר הבעיה טמון בתפיסה ובהגדרת מונחים כ'תועלת' ו'יתרונות'. המחקר התייחס בעיקר לתשואות הכלכליות ופחות לתשואות החברתיות והאישיות שללמידה. כך, למשל, בדקו אם ההשתתפות בקורסים של למידת מבוגרים שיפרה את הבריאות וכך גם חסכה כסף למערכת הבריאות, ואולי אף הביאה להפחתת מיסים. המאמר המסוכם כאן בא לטעון שלמידת מבוגרים משפיעה על חיי אנשים מעבר למה שניתן למדוד ברווחי שוק העבודה והצמיחה הכלכלית. ה"רווחים" שללמידת מבוגרים לא הובנו כראוי ולא נמדדו באופן שיטתי, ויש לראות אותם בהיבט נרחב יותר. המאמר בא לעשות סדר בהגדרות ולקדם ראייה מחקרית חדשה. המושג 'רווחים' בהיבט נרחב יותר' מתייחס לרווחים שאינם כלכליים בלבד, המתקבלים במישורים שונים – האישי, המשפחתי והחברתי, ובהקשרים מגוונים – במקום העבודה, במשפחה, בבית הספר. עם זאת, המאמר אינו זונח את ההתייחסות לרווחים הכלכליים שללמידת מבוגרים. הלומדים המבוגרים כ'יחידים' מחשיבים ומעריכים את הרווחים הלא-כספיים שהם מפיקים, כגון ערך הלמידה עצמה, הבריאות, הסיפוק-העצמי והשיפור בחיי המשפחה, אף שאלו אינם נמדדים ישירות במונחי תוספת הכנסה או הגברת יצרנות. הרווחים הלא-כספיים הצומחים לציבור מהלמידה הם הפחתת הפשיעה, הגברת הלכידות החברתית והיציבות הפוליטית וחיוזוק

הדמוקרטיה. יש כמובן קשר בין הרווחים לפרט לבין הרווחים לציבור, לכלל: כאשר אדם הוא בריא יותר הוא מיטיב לעצמו, למשפחתו, לקהילה, למערכת הבריאות ולמשלם המסים. ראוי לציין את הפוטנציאל להשפעות השליליות שעשויות להיות כרוכות בלמידת מבוגרים, כאשר הגישה אליה אינה שוויונית, או כאשר אנשים חווים דחק (stress) בתגובה לחוויות למידה כגון בחינה או כניסה למסגרת מוסדית בלתי מוכרת. ובכל זאת, ברור שבמאזן הכולל בלמידה יש יותר יתרונות ותועלות מאשר חסרונות וסיכונים.

שלושה סוגי 'הון'

המאמר מאמץ את מודל שלושת סוגי ההון – האנושי, החברתי והזהותי (identity). שלושת סוגי ההון האלה ניתנים להגדרה כך:

1. **הון זהותי** - התפתחות אישית. היבט זה מתייחס למשאבים האישיים, כמו מיומנויות חברתיות, יכולת עמידות, הערכה עצמית ותפיסה עצמית. לפי תאוריית 'הון זהות', הלמידה עשויה לאפשר ולקדם את התפתחות המסוגלויות והמיומנויות המסייעות לאדם להגיע להחלטות מושכלות, לבנות מחדש את זהותו, לפתור בעיות ולבצע משימות.
2. **הון אישי** - הישגי השכלה ותעסוקה. התאוריה המדגישה את ההון האישי בחינוך ולמידה רואה בהם השקעה העשויה להביא ליצרנות רבה יותר, לשגשוג כלכלי ולצמיחה. הון אישי הוא צבירה של ידע ויכולות בידי היחידים, ואלו מאפשרות להם להיות יצרניים, לתפקד באופן מוצלח בתחום הכלכלי והחברתי ולתרום לקידום הכלכלה.
3. **הון חברתי**. מושג זה הוא מבית מדרשו של פייר בורדיה (Bourdieu). לפי תאוריית ההון החברתי, הלמידה עשויה לספק ליחידים ולקבוצות נגישות למשאבים; עשויה לקדם אינטגרציה חברתית, מחויבות אזרחית ולכידות קהילתית; לעודד מעורבות. השתתפות בחינוך ובלמידה עשויה לסייע ביצירה ובתחזוקה של רשת חברתית. המונח הון חברתי מתייחס אפוא לנורמות, לאמון, לשיתוף פעולה ולמערכת יחסים, ובתור שכזה הוא מאפיין את החברה.

היתרונות הכלכליים שלמידת מבוגרים

למידת מבוגרים עשויה לשפר את יכולות העסיקות ואת ההכנסה. בכך היא מאפשרת לאנשים, במידה זו או אחרת, לבחור ולעצב את ההקשר שבו הם חיים ועובדים ואפילו להעצים את הסטאטוס החברתי שלהם. ספרות המחקר מבססת את הטענה בדבר התשואה הכלכלית שיש בחינוך באופן כללי. בארצות שונות הוכח שכל שנת לימודים נוספת קשורה בעלייה של 30 אחוז הכנסה לנפש. יש גם קשר הדדי בין התוצר הלאומי הגולמי (תל"ג) לחינוך טוב יותר: תל"ג גבוה יותר משמעו חינוך טוב יותר בשל ההשקעה הרבה יותר בתחום זה, וחינוך טוב יותר משמעו תל"ג גבוה יותר. אולם מדובר כאן בשנות לימוד בית ספריות/אקדמיות; לגבי הרווחים הכלכליים

שבלמידת מבוגרים, הביסוס המחקרי הוא מצומצם ביותר. המחקרים הקיימים כיום מתמקדים בתשואה הכלכלית של הכשרה מקצועית, שיש לה אכן השפעה משמעותית על ההשתכרות ועל יכולת התעסוקה. גם בעניין זה עשוי להיות פרדוקס: מי שנבחרים להישלח להכשרה מקצועית נוספת הם אלו שמלכתחילה היו בעלי השכלה טובה יותר, מיומנים יותר והרוויחו טוב יותר מחבריהם. ההכשרה המקצועית גם מגדילה את הפער בינם לבין חבריהם המרוויחים מלכתחילה מעט. עם זאת, מחקרים שנעשו בבריטניה ובגרמניה הראו שקורסי הכשרה המטפחים אוריינות ויכולת חישובית הביאו גם לעלייה בהשתכרות של המשתתפים בהם.

באשר להזדמנויות תעסוקה. מחקרים מצאו שלהשתתפות בהכשרה מקצועית יש השפעה חיובית על תעסוקה ויכולת לקבל עבודה, אך השפעה מוגבלת על השכר. עם זאת, מחקרים שנעשו בשווייץ טוענים שלקורסים כאלה עשויה להיות השפעה שלילית על אפשרויות תעסוקה של מובטלים, משום שההכשרה מאריכה את תקופת האבטלה ויוצרת מעין מלכוד, משום שהמוטיבציה לקחת עבודה חדשה יורדת כאשר אדם נמצא בשלב הכשרה.

שיחה וירטואלית בינלאומית - קבוצת עבודה על חינוך

הכנה לקראת 'ריו + 20' - ועידת האו"ם בנושא התפתחות בת-קיימא שתיערך בריו דה ז'נרו ב-20-22 ביוני 2012

מבוא: מציאות של משבר

'הופעת השלב השני במשבר הכלכלי בעולם הקפיטליסטי – המורגש עתה בעיקר באירופה, אך המגיע גם לרוב הארצות האחרות – מעצימה את ההשפעות החברתיות השליליות של המיתון הכלכלי שפרץ בשנת 2008. בה בעת, הצמיחה המתמשכת בסין ובשאר מדינות בעלת כלכלה מתפתחת צורכת יותר ויותר משאבים טבעיים. שני התהליכים האלה משפיעים בעוצמה על המשבר הסביבתי הכלל-עולמי ומעמיקים את אי-השוויון החברתי, ובכך יוצרים משבר הומניטרי. כל אלה מחייבים תמורה עמוקה במערכת החברתית, התרבותית והפוליטית, משמע בקפיטליזם הכלל-עולמי ובמוסדותיו. יחד הם יוצרים משבר ציוויליזציוני שבפתורנו תלוי גורלם של מיליארדי בני אדם.

בקרב ייערך מפגש עולמי שבו ניתן יהיה לדון בבעיות אלה ולמצוא להם פתרונות, אם ימצא הרצון הפוליטי המתאים בקרב המנהיגים הבולטים בעולם: ועידת האו"ם בנושא התפתחות בת-קיימא (ריו + 20) שתיערך בריו דה ז'נרו ב-20-22 ביוני 2012. מפגש זה יש בו משום סגירת מעגל סמלית של עשרים שנה – מאז ועידת האו"ם על התפתחות וסביבה (ריו 92), שבעקבותיה נערכו ועידות שונות, סדרת אירועים שבה נעשה אבחון חשוב. האבחון הראה שמצטברות בעולם בעיות מבניות עצומות, ועובדו הצעות כיצד להתמודד עם בעיות אלה.

...

שינויים ודאי יתחוללו, אך הם יתרחשו רק בגישת 'מלמטה למעלה' [כלומר, יזומות על ידי הציבור הרחב, שישפיע על הגורמים השלטוניים] ובהובלה מרכזית של החברה האזרחית.

כך נפתחת הקריאה המופנית לחברה האזרחית להצטרף לריו + 20 בברזיל, בשנה הבאה. משבר כלכלי, משבר חברתי-סביבתי ומשבר פרדיגמה [כלומר, של דגם מנחה, מוביל] משלימים, כמדומה, זה את זה ברגע היסטורי שרבים מתייחסים אליו כאל 'משבר ציוויליזציוני'. הפתרון לקשיים בסיטואציה הנוכחית מבוסס על התפקיד המרכזי שיש לחברה האזרחית – בהיעדר פעולה מצד רבות מן הממשלות, המגלות אוזלת-יד בהתמודדות עם האתגרים האלה והמונעות על ידי אינטרסים של התאגידים הגדולים והמערכת הפיננסית העולמית.

ההתייחסות למשבר הציוויליזציוני מקורה בכך שהערכים והפרדיגמה האתית המזינים את הציוויליזציה הנוכחית אינם ישימים עוד. איננו יכולים עוד לחשוב על חברות המקדמות ערכים ומטרות ארוכות-טווח מסוג הגדלת רווחים כדי לצרוך יותר ולרכוש יותר. ערכים אלה יצרו מודל התפתחות שבו 20% בלבד של אוכלוסיית העולם צורכת 80% מן הייצור; משמעות הדבר

היא שכדי לאפשר למקצת האנשים לממש את חלומם לרכוש עוד ועוד, מן ההכרח שלאחרים יהיה פחות ופחות. בנוסף לכך, כדי לאפשר למקצת מן האנשים לצרוך הרבה, אנחנו מדלדלים את המשאבים הטבעיים, פוגעים בסביבה ובאלו החיים בכוכב הלכת שלנו; ההתחממות הכלל-עולמית היא הפן החמור ביותר של משבר סביבתי זה. זהו מודל שאי אפשר עוד להמשיך ולקיימו! עלינו לבטל מודל זה המבוסס על 'וין-לוז' ('זה נהנה, ואז זה חסר') למודל המבוסס על גישת 'וין-וין' ('זה נהנה, וזה לא חסר'). מודל זה מבוסס על ערכים ועקרונות של דאגה הדדית בין בני אדם, קיום יחד וחלוקה של משאבים וגם על פיוס בינינו לבין הטבע. אלה הם הערכים שיובילו את החברה אל מודלים כלכליים חדשים ואל פעולות ממשלתיות בעלות אופי אחר.

שיעורי אבטלה גבוהים, אי-שוויון גובר, ניצול יתר של עובדים ואי יציבות תעסוקתית, התדרדרות במצב הסביבה, ריכוז קרקעות בידיים מעטות, התרחבות שכונות העוני, שירותים חברתיים דלים, הפרטת נכסי הציבור, גידול באפליה מסוגים שונים – כל אלה הם סימני המשבר הזה, שנראה כי יהיה איתנו עוד זמן רב. נדידה מתרבה והולכת של אוכלוסיות התרות אחר עבודה צנועה ואמצעי הישרדות הביאה לגידול באלימות ובדיכוי בארצות המארחות את האוכלוסיות האלה ולהעצמת שנאת הזרים והאפליה בהן.

התשובות שנתנו הממשלות במטרה להתגבר על המשבר הזה הן אותן התשובות שניתנו בעבר לצורך 'הסתגלות כלכלית', ואנו יודעים כבר את התוצאות הרגילות של הידוק-חגורה פיסקאלי [דהיינו, בתקציבי הממשלה]: עלייה באבטלה, קיצוץ בהוצאות הציבוריות, הגדלת מסים ושימוש במשאבי הציבור כדי להציל את המערכת הפיננסית ואת התאגידים הגדולים. ניקח את הדוגמה של יוון ושאר ארצות אירופה אשר בדחף ההיגיון הפיננסי, עירבו את כלכלותיהן בעסקאות ספקולטיוויות בקנה מידה גדול שיצרו בועה חולפת-בהכרח במגזר הפיננסי – במקום להשקיע במגזר היצרני. התוצאות שאנו רואים לנגד עינינו הן שעל אוכלוסיותיהן של ארצות אלה להתמודד עם השלכותיו של היגיון פיננסי זה על הצטברות וריכוז הרווח בידיים מעטות. זוהי המציאות בארצות שמאז ומתמיד כוחן היה ניכר בעולם.

בה בעת, הארצות בעלות הכלכלה המתפתחת ('כלכלות פורצות'), הקרויות ברהס"ד – ברזיל, רוסיה, הודו, סין ודרום אפריקה – בחרו בהתעצמות כלכלית בכל מחיר, כזו המבוססת על אותו הדגם הנתון עתה במשבר, במשולב עם צריכה רבה של משאבים טבעיים, בלא שיוכלו להציע לאוכלוסיותיהן רווחה מזערית והוגנת. בכך הן מעצימות את אי השוויון ומנציחות את מודל הצריכה המזהמת.

שוב ישלמו העניים את מחיר המודל הזה, משמע אלה שאינם יכולים להגן על עצמם ולעמוד על זכויותיהם. כמו-כן נפגעת גם הסביבה, ויש לנו אינדיקציות ברורות שהמחזור הטבעי שלה משתנה. התאגידים הגדולים והמערכת הפיננסית, שהם האחראים העיקריים למשבר הזה – עקב חוסר היכולת של הממשלות לווסת את השוק במהלך העשורים האחרונים של מדיניות נאו-ליברלית – יישארו שוב ללא פגע, ורווחיהם לא ישתנו באופן בסיסי.

ניתן להשתמש בחינוך, כזכות אנושית וכשירות ציבורי, להדגמת המשבר הזה: הפרטה,

מורים חסרי כישורים המקבלים משכורות נמוכות וחסרים מוטיבציה, איכות נמוכה בשירותים ובביצועיהם של התלמידים. יתר על כן, היעדים לפתח תוכנית לימודים המיועדת להכשיר אזרחים לחיים בעולם דמוקרטי והוגן, התגלגלו בתוכניות הנקבעות על ידי הגיון השוק וצורכי המערכת הפיננסית: תחרותיות, הכשרה טכנולוגית ללא-עניין-באדם, וכו'.

לאור ההקשר הזה, ראוי שנשאל את עצמנו, בין השאר, כיצד נוכל לנתח את המשבר ואת השלכותיו? מהן הסיבות הסטרוקטורליות למשברים הרבים ולכישלון ביישום של הסכמים בינלאומיים? עם אילו אתגרים מתמודדת המערכת הדמוקרטית במטרה ליצור מערכת פיננסית לא-ספקולטיבית המבטיחה את מימוש הזכויות הכלכליות והחברתיות והתפתחות לא-הרסנית לסביבה? מהן ההשלכות של בעיות אלה לתחום החינוך? כיצד נוכל לבנות כלכלה חדשה המבוססת על צדק חברתי וסביבתי, צדק המקדם את החינוך בתנאים חדשים?

תנועת החברה האזרחית ותנועת המהפכה

אנו עומדים נוכח גל גואה של מאבקים עממיים בדרך שהיא ראשונית, פְּזִירָה (דיפוזיט) ועזה מכל אלה שנראו בעשורים האחרונים. ההפגנות הנרחבות הממו את העולם הערבי. הממורמרים כבשו את הכיכרות בספרד ובארצות אירופיות רבות אחרות. תנועת 'לכבוש את וול סטריט' מתפשטת ברחבי ארצות הברית. למחאות יש השפעה חזקה באזור האַנְדִים [דרום אמריקה – בוליווייה, קולומביה, אקוודור ופרו] המורכב. מתרבות מאוד התנועות העממיות אפילו בארצות הידועות ביציבותן החברתית. ב-15 באוקטובר ראינו הפגנות בכמעט אלף ערים ב-82 מדינות.

ההתמרמרות על אי השוויון ואי הצדק החברתי והפוליטי מאפיין את כל התנועות האלה המערערות על הצדקת קיומם של ה'מערכת' ושל ה'שלטון', מתעמתות עם הרסנותן ושוברות את הפסיוויות שיצרו עשרות שנות משטר כלכלי נאו-ליברלי. צעדי הַנְעָה של הממשלות משרים יותר מצוקה ויותר אפליה, והצעירים זועמים כנגד מציאות זו ומתגייסים לפעול למען עתידם. בכל היבשות, מגזרים שהיו עד עתה אדישים נכנסים לפעולה בדרך דמוקרטית, פלורליסטית, מאוחדת ואוטונומית, אל מול השלטון הממוסד.

אלו הן תנועות הנובעות מצרכים ושאיפות הפורצים לאחר שלושה עשורים של גלובליזציה נאו-ליברלית. אלו הן התגייסויות הנושאות איתן ערכים שדומה היה כי אבדו בשנות הנאו-ליברליזם: אמפתיה כלפי סבלו של האחר, סולידריות, הגנה על שוויון, חיפוש אחר הצדק, הכרה בשונות, ביקורת על הומוגניזציה השוק העולמי, רצון לשמור על הטבע – רעיונות חיוניים לבנייה מחדש של פרויקט אנטי-הגמוני, אנושי והגון יותר."

במילים אלה, המסר שמפיצים מארגני 'פסגת העמים', פעילות מקבילה לריו + 20, מנתח את אופי התגובה אל מול המשבר הנוכח לעיל. מצפים שאותו סוג של התגייסות ימשך במהלך 'ריו + 20', והרבה פעילויות יהיו חלק מהתכנסות כוחות זו של החברה האזרחית, שעל סדר יומה: גיוס הפגנות נגד כינוס '20 הגדולות' בפריז, המתקיים ב-3 וב-4 בנובמבר ובאירועים דומים.

בתחום החינוך מתארגנים 'הקמפיין הכלל-עולמי למען הזכות לחינוך' וקמפיינים לאומיים שונים; תנועות חינוכיות עממיות שונות, שברבות מהן הפרספקטיבה השלטת היא של מגדר, זהות גזעית/ אתנית, מינית ועוד. יש לנו גם דוגמה של תנועה חשובה של סטודנטים בצילי. ביטויים אלה ואחרים של תנועות החברה האזרחית מביאים אותנו לשאול את עצמנו: איך נאבק להגנת איכותו של החינוך הציבורי, ובידי מי נתונים מפתחות העתיד? איך אנחנו, כמחנכים, נבלום את תהליך הפיכת החיים למצרך, את הפרטת נכסי הציבור ואוצרות הטבע? איך נחזק את אסטרטגיות המאבק למען חינוך איכותי וכיצד נעלה קמפיינים חדשים ונהפוך את טכנולוגיות התקשורת החדשות לטכנולוגיות אמיתיות של העצמה והשתתפות בחיי הכלל?

תפקידנו כמחנכים

לאור המשבר הזה והשלכותיו על התחום החינוכי, לאור התגייסותם לפעולות מחאה של מחנכים ומגזרים ציבוריים אחרים המגיבים על בעיות שיצר מודל הציוויליזציה הנוכחי, ראוי לשאול את עצמנו מהי המשמעות המדויקת של תפקידנו כמחנכים.

אחת הפרדיגמות החדשות העשויה להנחות את הפרקטיקות החינוכיות בממדיהן השונים, מן התחום הפורמלי עד הלא-פורמלי, היא הדאגה או האכפתיות. בפרדיגמה זו, החשובה כל כך לנשים ולתנועותיהן, כמו גם לקבוצות חברתיות אחרות, טמונה הפונקציה הכפולה של מניעת נזק עתידי ונזקים שנוצרו בעבר.

אנו סבורים שהידיעה איך לגלות אכפתיות כלולה בין למידות היסוד שמחייבים אתגרי ההישרדות של המין האנושי, משום שהאכפתיות או הדאגה לזולת איננה עניין הנתון לבחירה; כיצורי אנוש, אם איננו לומדים לגלות אכפתיות, נחרץ דיננו למות. אנו סבורים שבהקשר הכלל-עולמי הנוכחי של חברותינו, האכפתיות היא – ותמשיך להיות – הפרדיגמה החדשה שתצווה ותנחה את קווי המדיניות, את המדע, הכלכלה, העסקים, האסתטיקה, חיי היומיום והחינוך. קבוצות אחרות עבדו על פרדיגמות אחרות המתווספות לשאר ועשויות לתרום יחד לחשיבה חדשה על פרקטיקות חינוכיות. זהו למשל המקרה של פרדיגמת 'החיים הטובים'. מושג זה (במובנו הנדון כאן) מקורו באוכלוסייה המסורתית של הרי האנדים, וכהשקפה על אורח חיים הוא מאתגר את בסיסה של המערכת הנוכחית ואת הדינמיקה המאפיינת אותה של ייצור וצבירה אינסופיים ובלתי מוגבלים.

לאור המשבר החברתי-סביבתי, תנועות של מחנכים עסקו בתהליכים ובתוכניות העשויים להביא לאימוצן של פרקטיקות ופרדיגמות חדשות שיביאו להחייאת חזון הזיקה בין אדם לטבע.

דוגמאות לשיחות שהתקבלו בקבוצת העבודה על החינוך בנושא: משבר הקפיטליזם, צדק חברתי וצדק סביבתי

מסר מס' 2 :

ניקולה בולאר : אתגר הקיימות [=המשכיות הקיום, היות בר-קיימא]
הכותב הוא חבר בכיר בקבוצת 'זרקור על כדור הארץ הדרומי'

בניסיונה למצוא את האיזון בין ההווה לעתיד בלא להקדיש מחשבה מעמיקה להתפתחות, גישתה של 'ועדת ברונטלנדי' מ-1987 לנושא הקיימות נראית – במבט לאחור – תמימה, אבל בשעתה היא נראתה עתירת תקוות. נראה לי שפשוט לא הערכנו אז די הצורך את היכולת ה'זללנית' של ההון לעשות-אגודה-אחת ולרמוס רעיונות כדי לשרת את האינטרסים שלו. ואולי הבעיה אינה כל כך במונח 'מתמשך' אלא במה שמתלווה אליו. תנו דעתכם על האבסורדיות שבקידום הבלתי פוסק שעושה הבנק העולמי למושג 'הצמיחה המתמשכת' באמצעות מדיניות שבבסיסה נותנת לתאגידים רישיון לחסל ולמכור אוצרות טבע כאילו אין מחר. כתוצאה מכך, אנחנו עומדים עתה מול סיטואציה שבה המחר שלנו אינו בטוח. אבל על אף כוונותיה הטובות של ועדת ברונטלנד והרצון הכן שהיה לה למצוא את האיזון בין החברה לטבע, חזונה היה בעיקרו אנתרופוצנטרי בניסיונה להתוות קווים מכובדים לחיים מכובדים והוגנים של האנושות בלא לזהם את כדור הארץ.

על כן, אולי האתגר הגדול ביותר שאנו ניצבים מולו איננו כל כך הבנת הקיימות אלא הבנת התפתחות. כאשר אנחנו חושבים על מצב העולם ועל הכישלון החוזר ונשנה שיש ב'התפתחות' בנוגע להזנה, הלבשה, חינוך ומתן טיפול רפואי לרוב הבלתי נראה, המילה מאבדת את תוכנה המוסרי.

בדומה לכך, בעולם שבו אנחנו מעומתים עם אקו-סיסטמות מתמוטטות, סביבות רעילות, דלדול הקרקע והתכלות מאגרי הנפט, האם יש בכלל למושג ההתמדה או המשכיות משמעות כלשהי – כאשר נשאר כה מעט להתמיד בו? במקום זאת, עלינו לדבר על יצירה מחדש ושיקום של מה שנהרס. העדר דמיון הוא אולי המכשול הגדול ביותר: כוונתי לא העדר דמיון לתכנן טכנולוגיות-לפתרון-בעיות-מרחיקות לכת המיועדות לצמצם גזי חממה או לבנות צורות חיים 'לפי מידה מוכנה'. יותר מדי דמיון אנושי מתועל ל'פתרון' בעיות בדרך הלא נכונה. מה שאנו חסרים הוא דמיון לחשוב על השאלות כיצד נחיה באופן שונה מכפי שאנו חיים כיום, איך לפרוס את מבני-הכוח החוסמים שינוי וכיצד לחשוב מחדש על משמעות ה'התפתחות'.

מתוו-עתיד המבוססים על חזון של התקדמות לינארית לקראת מודרניות ואושר הם בגדר אשליה. עמים 'ילידיים' וגם אחרים, החיים בקרבה לטבע, יודעים זאת. הקיימות היא מעגלית, מורכבת; היא מאופיינת בהרמוניה, בזיקות הדדיות ובריתמוסים. אין זה תרגיל בחשבונאות

לצורך קיצוב השימוש שלנו במשאבי האדמה.

'העמים הילידיים של האַנְדִים' מדברים על משבר קיצוני – 'המשבר הציוויליזציוני' – המאלץ אותם לדמיין מחדש מה משמע 'לחיות טוב'. נשיא בוליוויה איבו מוראלס מתאר זאת כך: מדובר בחשיבה לא רק במונחי הכנסה לנפש אלא גם בכזאת הנוגעת לזהות תרבותית, קהילה, הרמוניה – בינינו בני האדם ובינינו לבין "אימא אדמה".

מילים נאות, אבל איך לממש את רוחן?

המדינה הרב-לאומית של בוליוויה ניסחה מחדש את חוקתה, הלאימה-מחדש משאבים עיקריים, והיא מפתחת צורות ממשל חדשות. אולם המכשולים בדרכה של מגמה זו הם עצומים. בבוליוויה עדיין מושרשת חלוקת העבודה שקבע הקולוניאליזם עוד במאה ה-16, ולפיה עליה לספק עבודה זולה, קרקע ומשאבים לשאר העולם. תושבי בוליוויה זקוקים לעבודה, לשיכון, לאדמה, לשירותי בריאות, לחינוך, למים נקיים ולהזדמנויות לשיפור חייהם בעתיד. אנשים אלה עצמם מגנים גם בכל עוז על הטבע ועל זכויותיה של 'אימא אדמה', עוצרים את פעילותן של חברות העוסקות בכריית מכות, מגוננים על יערות ועוצרים שאיבת נפט. אולי ירצה 'הבנק העולמי' לשכנע אותנו שעובדות אלה ניתנות להגדרה כ'התפתחות בת-קיימא'? מכל מקום, כל עוד בוליוויה לכודה במערכת הגלובלית שבה הכוח השלטוני והאינטרסים הכלכליים מחזיקים בידיהם את הקלפים המנצחים, לא יפלו בחלקה לא קיימות ולא התפתחות אלא רק עוני ונישול. זה באשר ליחיים טובים.

אתגרי הקיימות הם רבים, אך יש שלושה שהייתי רוצה להדגיש בחתימת דברי. ראשית, הבנתנו את מושג ה'התפתחות' היא מוטעית ממש. איננו יכולים לחשוב עוד על החברה בנפרד מן הטבע, ולא על הכלכלה בנפרד מהבסיס החומרי של הייצור (טבע). שנית, כוכב הלכת שלנו מדורדר ושביר מכדי לדבר על 'קיימות'. עלינו להתחיל לדבר על צמיחה מחודשת ושיקום. שלישית, הסדר [המשטר] הפוליטי והכלכלי הקיים עומד בניגוד לזכויות בני האדם ולזכויותיה של 'אימא אדמה', ויש לשנותו.

מסר מס' 4:

גיטה סן

חברת הקבוצה 'חלופות התפתחות אצל נשים בעידן החדש'

תחילת המאה ה-21 הייתה טבועה בחותמם של שני אירועים ללא תקדים: 'המאבק בטרור' והמשבר הפיננסי הכלל-עולמי. המשבר שהתהווה בארצות אחרות והצעות הפתרון לו בכל מורכבויותיהן התחילו להעסיק את כל האומות הריבוניות ואת עמיהן. עולם גועש נולד – עולם מלא הנחות שהתערערו, סתירות מורכבות, בקיעים ציניים, תגובה קשה וחמורה, הבטחות שהופרו והשלכות לא ודאיות לעמי העולם, במיוחד לנשים ולנערות בחלקו הדרומי של כדור

הארץ. בה-בעת התפתחו מוסדות העוסקים בשמירה על זכויות האדם, ובכלל זה בית הדין הפלילי הבינלאומי ומועצת זכויות האדם, בעוד תנועות שונות נאבקות לניסוח מחדש של האמנות החברתיות במגמה ליצור עולם של פרנסה בטוחה, ביעור העוני, קידום זכויות האדם, חירות הביטוי והתנועה, וכן כבוד לזהות ולנטיות-המין השונות.

מנקודת הראות של הארגון שאני שייכת לו, העולם הסוער של כלכלה מדינית כלל-עולמית מתפתח במהירות, והוא עתיר ניגודים ומבנים לא-שווים, בעוד תגובות המדיניות הן קטועות ועמומות משמעות. עולם זה שהתהווה בשנים האחרונות גדוש באיומים להישרדות האנושית, לקיימות האקולוגית וכן לצדק החברתי, הכלכלי והמגדרי. ההתפתחות הטכנולוגית המהירה והשינויים העצומים שהתחוללו בעולם הביאו להתהוותן של שיטות ייצור, הפצה וצריכה חדשות, וכל ההיבטים של חיי אנוש שזורים עתה באופן עמוק במשברים ללא תקדים בתחום הפיננסי, בתחום המזון והאקלים. למשברים שאנו חווים היום יש שורשים סטרוקטורליים עמוקים יותר בקפיטליזם-הנשען-על-מערכת-הבנקאות, בגזל תאב הבצע של אוצרות הסביבה, בפוליטיקה המיליטריסטית ובאלימות ובאידיאולוגיות ובנוהגים הדתיים הפונדמנטליסטיים המכוונים נגד נשים ונגד אנשים בעלי נטיות מיניות שאינן נתפסות כנורמטיביות. כל אלו יצרו לחצים עצומים ועוררו תנועות חברתיות להגיב ולחדש. האם ניתן יהיה לחדש ולשכתב את האמנות החברתיות הכושלות והלקויות?

התמורה העמוקה בסדר החברתי דורשת יצירת ערכים ונורמות, מוסדות וסטרוקטורות, התנהגויות ונהגים חדשים המבוססים על זכויות אנוש אוניוורסליות, כלליות, והמכבדות עם זאת את השוני בין בני האדם.

תמצית דוח אונסקו

השקת דוח ההערכה הכלל-עולמי החציוני של יאל"ה (LIFE) מטעם אונסקו 2006-2011:
מבט קדימה להמשך הפרויקט

דוח ההערכה העולמי, הבא לסקור את הישגיה של יוזמת האוריינות לשם העצמה' (יאל"ה – באנגלית: LIFE – Literacy Initiative for Empowerment, 2015-2006), שניפק מכון אונסקו ללמידה לאורך החיים (UIL) על בסיס דוחות ותהליכי הערכה חציוניים [העוסקים במחצית מן התקופה בת עשר השנים שנקבעה למימוש היוזמה] במישור הלאומי והאזורי, ניתן עתה לקריאה ברשת (online). מטרת הדוח לתרום ליישום יעיל של היוזמה, עד לסיום הצפוי של מימושה בשנת 2015.

הדוח מראה שהיו תוצאות מעורבות למאמץ לקדם את האוריינות. ברוב 35 ארצות יאל"ה נרשמה עלייה בשיעורי אוריינות מבוגרים של 3.1 אחוז בממוצע, בהשוואה ל-1.9 אחוז עלייה שחלה בין השנים 1995-2004 ל-2009-2005. עם זאת, ב-24 ארצות הייתה עלייה במספר המבוגרים ללא כישורי אוריינות, עקב הגידול באוכלוסייה ובמספר העוברים מנעורים לבגרות בלא שביקרו בבית הספר תקופה ארוכה מספיק כדי להפוך לאורייניים. נותר עוד הרבה לעשות בתחום הטיפול בפער בין גברים ונשים בכל הנוגע לאוריינות מבוגרים. רק ב-6 מתוך 32 ארצות יאל"ה, שבהן ניתן היה לקבל נתונים על עניין זה, נרשמה ירידה משמעותית במספר הנשים הלא-אורייניות במהלך תקופה זו.

דוח ההערכה מצביע על הרלוונטיות ועל הערך המוסף שנתנה יאל"ה להתפתחות האוריינות. המופקדים על הפרויקט, שהיו מעורבים בתהליכי ההערכה בשנים 2010 ו-2011, מאמינים שיאל"ה היא מסגרת חשובה העשויה לתת דחיפה למאמצים לקידום האוריינות. בהתבסס על התוצאות שהושגו עד עתה, בפרט בעקבות האסטרטגיות המומלצות וקווי הפעולה שהותוו, יאל"ה תתרום תרומה גדולה למימוש המטרה השאפתנית – אוריינות לכול.